

XALQ CHOLG‘ULARI ANSAMBLI SINFIDA IJODIY FAOLIYATNI TASHKIL QILISH

Mamatqulov Abdulxamid

Mamatqulova Mahfuza

Guliston davlat universiteti “San’atshunoslik” fakulteti

“An’anaviy xonandalik va cholg‘u ijrochiligi” kafedrası

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada xalq cholg‘ulari ansambli sinfida ijodiy faoliyatni tashkil etish, faoliyatida uchraydigan muammolar va ularning negizi ko‘rsatilgan. Ushbu masalalarni hal qilishda olib borilgan tadqiqotlarga va olingan tajribalar natijalariga binoan, uchraydigan muammolarni echimi taklifi berilgan.*

***Kalit so‘zlar:** ansambl, konsert, konstruksiya, talqin, nota, paradigma, fan dasturi, kasbiy ta’lim, “ansambl ijrochiligi” faoliyat turi.*

Musiqalarning aksariyati guruhlarda ijro etiladi va hatto yakkanavozlar ham ansambl tarkibida tomoshabinlarga ko‘proq ta’sir ko‘rsatadi. Bundan tashqari, tabiiy ravishda ansambldagi ijodkor ijrochilar musiqa asarini talqin qilish, musiqiy materiallarni bezash, ijroning kutilmagan shartlariga moslashish va texnik xatolarni hisobga olish faoliyati bilan shug‘ullanadi. Ushbu faoliyatning asosiy vazifasi ansambl a’zolari o‘rtasida ijodkorlikni to‘g‘ri taqsimlashdir. So‘nggi yillarda ansambl mashg‘ulot jarayonlarining ba’zi jihatlari hamkorlikdagi harakatlar bo‘yicha kengroq tarzda tadqiqot ishlari sifatida batafsil o‘rganilib kelinmoqda. Ushbu tadqiqotlarning aksariyati ishonchli natijalarga ega bo‘lgan vazifalarni qo‘llash orqali qattiq nazorat ostida bo‘lgan shart-sharoitlarda o‘tkazilmoqda, ushbu tadqiqotlar ansambl bilan ishlashning tabiiy ravishda amaliy faoliyat tarzida amalga oshiradi.

Ushbu maqolada ansambl ijrochilari tomonidan asarlarni ijodiy talqin qilish, ijodkorlik yoki moslashtirishni talab qiladigan sharoitlarda qanday ishlashlari haqida

tushuntirish berish masalasi qo'yilgan. Unda yangi musiqiy asarni jamoaviy ijroda qanday talqin qilinishi, ijro mazmunini muvofiqlashtirish kabi masalalar ham ko'rib chiqiladi.

Ijodkorlik sohasidagi zamonaviy nazariyalar uning ijtimoiy va moddiy muhiti ijodiy faoliyatga asoslangan, degan fikrni qo'llab-quvvatlaydi. Ushbu tuzilma asosan musiqiy bilimlar paradigmasiga va ansamblni muvofiqlashtirishda dinamik tizimli qarashlarga mos keladi. Ushbu qarashlar ansambl ijrochiligi konsepsiyasini mujassamlashtiruvchi nuqtayi nazaridan ko'rib chiqish bilan bog'lanadi hamda musiqiy ijodiy hamkorlikning asosiy mexanizmlarini aniqlashda erishilgan yutuqlar baholanadi. Ijrochining ijodiy musiqiy mahsulotlarini muvofiqlashtirishni qo'llab-quvvatlaydigan ijodkorlarning moslashuvchanligi va muloqot shakllarini targ'ib qilishda musiqiy tasavvurning muvofiqlashuvi muhim o'rin tutadi. Keyinchalik, paydo bo'lgan va ansambl ish faoliyatining eng yuqori nuqtasini ifodalovchi konstruksiyalar hisobga olinadi va ansamblning tarkibi yoki ijro dasturini shakllantiruvchi muayyan shartlar aniqlanadi. Nihoyat, keyingi ansamblni tashkil qilish bilan bog'liq faoliyat quyidagicha bo'lishi kerak: (1) ansambl tarkibi va dasturiy tuzilmalarini shakllantirish, ijrochilarning tajribasi va ularning tinglovchilarga ta'sirini aniqlash; (2) ijrochilarning his-tuyg'usi va tushunchalarining muvofiqlashuvi bilan bog'liq musiqiy tasavvurlarni aniqlash.

Ansambl ijrochiligi ham ijodiy jarayon bo'lib, ba'zi an'analarga ko'ra, musiqiy materiallar improvizatsiya orqali, boshqalarida esa aniq belgilangan klassik ijrochilik an'analari asosida yaratiladi. Musiqiy ijodkorlik faoliyatining tabiati real vaqt ichida tabiatni boshqa ko'plab kundalik vazifalaridan ajralib turadi. Bular ijodiy hamkorlikni talab qiladi, masalan, hamkasblar bilan muammoni hal qilish yoki birgalikda hisobot yozish. Ansambl musiqachilarining ko'plab boshqa vazifalar doirasidagi mavjud bo'lmagan aloqalari imo-ishora, boshqa cholg'u asboblari partiyalarini eshitish yoki dirijyor ko'rsatmalari bilan amalga oshiriladi. Shu sabablarga ko'ra, musiqa ijrosi guruh a'zolari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar

natijasida real vaqtda qanday ijodiy g'oyalar paydo bo'lishini o'rganish uchun juda foydali kontekstni taqdim etadi.

Ansambl ijrochiligi faoliyatini tashkil qilishning tartibi quyidagicha tashkil qilinadi:

birinchidan, ijodkorlik va hamkorlikda ijro qilish tushunchalari musiqa ijrosi nuqtayi nazaridan aniqlanadi;

ikkinchidan, ijodkorlik va musiqiy ta'sir o'tkazish bo'yicha nazariy qarashlar tadqiq qilinadi, ansamblni boshqarish uchun ushbu g'oyalarga asoslangan hamda ishlab chiqilgan tizimning zarurligi ta'kidlanadi;

uchinchidan, ansamblda o'zaro moslashuvchanlikning asosiy mexanizmlari, jumladan, g'oyalar va musiqiy tasavvurlar birligi, hamkorlik aloqalari, sezgi va sozlar hamohangligi ishga tushiriladi.

to'rtinchidan, birgalikda ijro etishda asar mazmuniga qaratilgan ijrochilik uslublari va musiqiy tushunchalar muhokama qilinadi va ansambl ijrochiligining xususiy shartlari muhokama qilinadi.

Hamkorlikda ijodkorlik, umumiy muammolarni birgalikda hal qilishda guruh a'zolari o'rtasida ijodkorlikning taqsimlanishini anglatadi. Guruhning har bir a'zosi topshiriqning bir qismiga tayinlangan mehnat taqsimotidan farqli o'laroq, jamoaviy natija shaxsiy badallar summasiga tengdir. Birgalikda yaratish guruh a'zolari orasida murakkab o'zaro ta'sirlarni o'z ichiga oladi va natijada shaxsiy hissalar miqdoridan kattaroq natija keltirishi mumkin. Bu yanada muhim jamoaviy natija, guruh a'zolarining birma-bir emas, balki birgalikda ishlashi bilan bog'liq bo'lgan vazifa sharoitidagi farq, bir kishiga tegishli bo'lmagan g'oyalarning paydo bo'lishiga imkon beradi.

Ayni vaqtda hamkorlikda ishlash hozirgi munozarada katta qiziqish uyg'otmoqda, garchi musiqiy ijodkorlik doirasida izchil va parallel hamkorlikni kuzatish mumkin. Xususan, ansambl ijrochiligi, odatda, parallel hamkorlikni o'z ichiga oladi, chunki ansambl a'zolari dastlab o'yinni bir guruh sifatida o'ynashdan oldin o'yinning qismlarini tayyorlashlari mumkin.

Seddon va Biasutti professional kvartet va o'quvchi djaz sekstetining mashq paytini tomosha qildilar va ansambl a'zolari o'rtasida uchta darajadagi hamkorlikni qayd etishdi: guruh a'zolaridan birining boshqa ijrochiga nima qilmoqchiligini bildirishi; guruh a'zolari natija izchilligini ta'minlash uchun xabar berganda sodir bo'lgan hamkorlik; guruh a'zolari ijodiy fikrini keltirib chiqaradigan va yangi narsa paydo bo'lishiga olib keladigan hamkorlik. Mavjud holat quyidagi bahs-munozaralarni keltirib chiqaradi: ijrochilar yakka ijrochilik darajasidan hamkorlik darajasiga qanday o'tishadi? Qanday shart-sharoitlar ijodkorlikni yanada yuqori darajaga ko'tarmoqda? Hamkorlik yo'naltirilgan o'zaro ta'sirlar va hamkorlik yo'naltirilgan o'zaro ta'sirlar o'rtasidagi farq nima?

Ushbu nazariyaga muvofiq, ijrochilar va tomoshabinlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar juda muhimdir, chunki u ijrochilar tomonidan yaratilgan natijalarning tomoshabin tomonidan baholanishida namoyon bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, ijrochilikning ijodiy sifati tomoshabin tomonidan tushunilmaguncha baholanmaydi. Baholashga qaratilgan ushbu e'tibor tomoshabinlarni ijrochilar sifatida ijodiy natijaga erishishda muhim rol o'ynaydi. Aytish kerakki, ijrochilar tomoshabinlarning nuqtayi nazarini hisobga olgan holda, (masalan, konsert ijrochiligida) tomoshabinlarga jonli axborot (masalan, tomoshabinlarda aniq tasavvurlarning paydo bo'lishi) yetkazishlari lozim. Hamkorlikda ijodkorlik ijrochilar va tomoshabin rolini o'ynashini aytishimiz mumkin, chunki ular doimiy ravishda bir-birining natijalarini ijodiy sifatiga baho berib, ijodiy natijalarga erishadilar.

Ansamblida shaxslararo muvofiqlashtirish yakka, qisman, birgalikda amalga oshirilib, bir-birining ekspressiv (hissiyot ifodasi) xatti-harakatlariga (masalan, ijro davomida shtrixlarni avtomatik taqlid qilish) muntazam moslashish jarayonidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh. Mirziyoev. “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar” to‘g‘risidagi qaror. 2 fevral, 2022 yil.
2. Z. Turapov. “Ansambl sinfi” Toshkent 2019 yil
3. A. Odilov “O‘zbek xalq cholg‘ularida ijrochilik tarixi” O‘qituvchi, 1995 yil
4. Sh. Umarov “Musiqqa cholg‘ularini o‘rganish” Toshkent, 2018 yil
5. Sh. Rasulov “Oliy ta’limni rivojlantirishda elektron ta’limning roli” metodik qo‘llanma Toshkent 2023 yil.